

“OPOZİSYON” Kavramı ve Tezat Sanatları ÜZERİNE

Ali AK

Filolog

İnsanlar çevrelerini, içinde yaşadıkları dünyayı keşfederken veya icat ederken bir takım şeyler tasavvur ederler ve sonra bunları fikir halinde söze, kelimeye (terime) dönüştürürler. Buldukları her yeni fikri ifade etmek için kullandıkları **yeni kelimeye daima bir başka kelimeye göre** bir isim koyarlar. Yani bir şeyi bir şeye göre, birşeye karşı ifade ederler.

Günlük yaşamın her anında, örneğin şehir hayatında, bilhassa büyük şehirlerde farkında olmadan bu kavramı kullanırız. Apartmanların yoğun olduğu ve park etme sorununun yaşandığı yerlerde sıkça rastladığımız bir ifade: “*Park yeri apartmana aittir. Yabancı araç park edemez.*” işte bir opzasyon durumu.

Buradaki “*yabancı araç*”tan” maksat, ithal edilen bir araç değildir, ithal edilen bir araçtan bahsedilmemektedir. Buradaki yabancı araç apartmanda oturmayanların araçlarıdır. Apartmanda oturanların araçlarına mukabil, karşıt olarak apartmanda oturmayanların araçlarına yabancı denilmektedir. Oturmayanlar apartmana göre yabancıdır ve bunların sahip oldukları araçlar apartmanda oturanların araçlarına göre yabancı araçlardır. Apartmanda oturanlara mukabil, karşıt olarak (opozisyon) oturmayanlara yabancı denilmektedir.

Bir başka örnek verelim: okullarda sıkça yapılan sınavları göz önüne alalım. Eğer bir tek sınav yapılıyorsa, sınav deyip geçilecekti. Sonradan şartların ortaya koyduğu ihtiyaçlar nedeniyle yeni adlandırmalar yapılır, sınavlar çeşitlendikçe birini diğerinden ayırt etmek için *sözlü sınav / yazılı sınav* opozisyonu, *klasik sınav / test sınavları* opozisyonu ortaya çıkar. Ancak dikkat etmek gerekir: Bu durumlarda bir zıtlık (contraire), kelimenin geniş manasında bir karşıtlık söz konusu değildir, bunlarda “mukabiliyet” yani birbirine görelilik söz konusudur: *Sözlü sınava* mukabil *yazılı sınav* veya *yazılı sınava mukabil sözlü sınav*.

Spordan bir örnek verecek olursak, hakem oyuncu ilişkisi bir opozisyondur. *Orta hakem* dediğimiz zaman opozisyon olarak hemen *yan hakem* aklımıza gelecektir, veya tersi: *Yan hakem* dediğimiz zaman ona mukabil *orta hakem* aklımıza gelecektir.

Masa dediğimiz zaman opozisyon olarak hemen *sandalyeyi* düşüneceğiz. Görüldüğü gibi bu kavramlar birbirinin zıttı, birbirinin karşıtı değildir, tersine bir bütünlüğün iki unsurudur.

Örnekleri saymakla başa çıkamayız, zira dil bir opozisyon sistemi üzerine kuruludur. (Ferdinand de Saussure). Opzisyon zihinde bir nevi denge vazifesini görmektedir. Her opozisyon dilin bağlamı içinde yerini alır.

Tema olarak 'okul' seçilmişse, kelime alanında (champ lexical) aşağı yukarı şu opozisyonlarla karşılaşırız:

Müdür/öğretmen, öğretmen/öğrenci, akademik personel / hizmet personeli ve idari personel, öğretmen/veli, v.b.

Tema bir kompozisyon dersi ise, geçmiş zaman / şimdiki zaman, şimdiki zaman- /gelecek zaman, sıfat / isim, kısa cümle / uzun cümle, v.b. opozisyonlarıyla karşılaşırız.

Opozisyon (Fr. Opposition): «Bir şeyin başka bir şeyin karşısındaki durumu. Mecazî anlamda: iki duygu arasındaki fark, zıtlık .Bir eylemi durdurmak amacıyla karşısına konulan engel ve direnme.» (1)

Lalande, "Vocabulaire technique et critique de la philosophie" adlı eserinde opozisyonla ilgili olarak şunları yazar: «Tam anlamıyla birbirine karşı konulan iki nesnenin ilişkisi, veya hareketli iki şeyin aynı noktadan birbirlerinden uzaklaşmaları veya aynı noktaya doğru yaklaşan hareketli iki nesnenin ilişkisi.»

Latince'de 'oppositio'. Bir şeyin önüne, karşısına koyma -tatbik olma, tercih etme- önünü kapama, karşı durma- itiraz etme, mukabil vaziyet, muhalefet manalarına geliyordu.

Mustafa Namık Çankı bu kavrama şu karşılıkları vermektedir: Latince.**oppositio**. Bir şeyin önüne, karşısına koyma. Ayrıca **tekabül**, **tebayün**, **zıddiyet** ve **tearuz** terimlerine de yer vermektedir. s.567 (2)

Şimdi edebiyat terimleri çerçevesinde opozisyon kavramını ele alalım: Zıtlık anlamını içinde barındıran ve genel bir anlamı ifade için kullanılan *opozisyon* edebi metinlerde çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Bazen "fakat, ancak, ama, karşın, lâkin, rağmen, yine de, bununla beraber, şu var ki,, v.b. " karşıtlama bağlamları kullanarak opozitif cümle ve paragraflar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bazen de *üslûp ve retorikte*

aslında birer opozisyon içeren edebî sanatlar vardır. Bunların başlıcaları şunlardır: **Antitez** , **Kiazım** , **Oksimor**. Dördüncü figür olarak **paralel**'i de bunların içinde düşünebiliriz. Paralel, antiteze daha yakındır ama, onu ayrı inceleyeceğiz ve örneklendireceğiz.

Antitez

Antitez, (Fr. antithèse, İng.:antithesis): Tamamıyla birbirine zıt iki düşünceyi, iki deyişimi, iki kelimeyi karşı karşıya koyan üslûp figürü.

Fontanier, bu opozisyon figürünü şöyle tanımlar "Bir ortak noktaları bakımından iki nesneyi karşı karşıya koyma, yerleştirme veya bir nesneyi iki zıt ilişkisi varmış gibi kendi kendisinin karşısına koyarak yaratılan bir figürdür." s.379 (4)

Bernard Pottier, antitez için *İki zıt kelimeyi veya ifadeyi aynı cümlede*» kullanmak olduğunu söyler. (5)

Hugue Blair, bu terime biraz duygusal yönden yaklaşırken benzetmeyi (comparaison) de içine alarak «*Benzetme ve antitez oldukça soğuk figürlerdir genel tutkulardan çok, hayal gücünün çocuklarıdır.*» der. s. 310 (6)

La Bruyère antitez için şöyle der: "Antitez, birbirini aydınlatan iki hakikatin karşı karşıya konması hâlidir. (7)

Flécher'den alınan şu örnekle devam edelim. "Gençliğinde yaşlı bir insanın ihtiyatı ile davrandı, yaşlılığında da gençliğin gücü ve hareketliliğine sahipti." s.29 (8)

G.Vapaeurau, antitez için şu tanımı yapar: «*Düşüncelerin karşısına düşünceleri kelimelerin karşısına kelimeleri koyarak zıtlıklar çıkarmak, tıpkı bir ressamın nesnelere boyutları ile ortaya çıkarmak için gölge ve ışığı kullanması gibi* » (9)

B. Lafaye, kontrast ve antitez terimleri " opozisyon kavramı olarak daha çok sanat terimleri için kullanılırlar ve estetik zıtlıkları ifade ederler, yani zihinde estetik bir etki meydana getirirler veya getirdiği düşünülür" (10)

Örnekler

Örnek 1

Evvel ben de **yücelerden** gezerdim
Şimdi **enginlerde** akan ben oldum
Süren sürdü o yavrunun **sefasın**
Kahrını **cefasın** çeken ben oldum.

(Karacaoğlan)

Örnek 2

Şahan gibi **yükseğinde** uçarken
Keklik gibi **engininden** geçerken
Ab-ı kevser ırmağından içerken
Susuz pınarlardan kandırdı beni
(Karacaoğlan)

Örnek 3

Çıktım yükseğine baktım
O dağların salın gördüm
İndim pazarını kurdum
O dađların hurin gördüm.
(Karacaoğlan;)

Örnek 4

«Dükkân karmakarışık, mallar bayat, **kibar müşteriler** birer **birer çekiliyor, ayak takımı** her gün **artıyor**. Mütemadiyen veresiye veriyor ve müşteriler ay başında borç ödeyeceklerine, Tevfik'e dert yanıyorlardı.»
(Halide Edip Adivar, *Sinekli Bakkal*, Yeniden Düzenlenmiş 2. Basılış, Özgür Yayınları, İstanbul, 2000) s.17

Örnek 5

«Menekşe gözlerinde halkı yumuşatan, **fakat** Fettah Efendiyi çıldırtan bir ışık çaktı, sonra bir sahne düzeni gibi bu mavi ışıkla ufukları çevrilmiş olan bu tozlu meydanın **beyaz** camisinin önünde duran **siyah** kütle önce sallanmaya, sonra tereddütle sağa sola gidip gelmeye başladı.» Halide Edip Adivar, *Vurun Kahpeye*, 8.basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993) s. 21

Örnek 6

«Kız, **cehennemden** korktu, fakat İmam'ın tarif ettiği **cenneti** pek cazip bulmadı.» (Halide Edip Adivar, *Sinekli Bakkal*, yeniden düzenlenmiş 2. basılış, Özgür Yayınları, İstanbul, 2000) s.24

Örnek 7

«Bugün gidip **cephede vuruşmazsan, yarın burada**, kapının önünde **vuruşmağa** mecbur kalırsın. » s. 54

Y.Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*; İstanbul, İletişim yayıları, 38. baskı, İstanbul.

Opozisyonlar: *Bugün / yarın; cephede / burada, kapının önünde; vuruşmamak/vuruşmak*

Örnek 8

İki kadın dövüşmeye başlamışlardı. Münire bu durumları **ağlaya ağlaya**, oysa Suphi **güle güle** seyretmekteydi. **Nabizade Nâzım**, Zahra, Bahar yayınları, İstanbul, 2004 s. 68

Bağlaçlarla opozisyonlu cümle ve paragraflar yaratma.

Örnek 1

: «Hayır sahibi bir kadın, merhametli ve atıfetli sağ elinin verdiğini sol eli duymaz.- Bu , Selim Paşa 'nın karısı Sabiha Hanım'ın bir cepheden görünüşü. **Fakat** onun dedikoduya sebebiyet veren başka bir yüzü daha vardır. Saza, söze düşkün, başına bir sürü dalkavuk toplar, dalkavuklardan çarçabuk bıkar, bir dalda durmayan bir kadın!» **Halide Edip Adivar**, *Sinekli Bakkal*, yeniden düzenlenmiş 2. Basılış, Özgür Yayınları, İstanbul, 2000 s.29,

Örnek 2

“Dürnev tuvaletinin ihtişamına **rağmen** kandil gecesi olduğundan haberdar değilmiş gibi, kaynanasını hiç tebrik etmedi.” (**Halide Edip Adivar**, *Sinekli Bakkal*, yeniden düzenlenmiş 2. basılış, Özgür Yayınları, İstanbul, 2000) s. 43

Örnek 3

“ İmam karısını genç kaybetti ve bir daha dünya evine girmede. Emine adlı bir kızdan başka kimsesi yoktu. Bu, beyaz gergin tenli, pembe yanaklı, fare kapanı gibi sımsıkı kapanan ince dudaklı, küçük kara gözlü bir kızcağızdı. Temizdi, hamarattı, titizdi, mahalle çocuklarıyla oynamaya tenezzül etmezdi. Suratsızdı, gülmezdi, İmam'ın akidesinin biricik timsali gibiydi. **Fakat** İnsanları ummadıkları yerden vuran aksi talih, İmam'a Emine'nin eliyle en acı bir darbe indirdi. Kız onyediy yaşında iken mahallede haylazlığı ile meşhur zenne rolüne çıkan "Kız Tevfik" lâkaplı bir delikanlıya kaçtı.” (**H. E. Adivar**, *Sinekli Bakkal*, yeniden düzenlenmiş, 2. baskı, Özgür Yayınları ,İstanbul, 2000) s.12

Örnek 4

“İnce Memed dedikleri bir sabi çocuk. **Ama** tepeden tırnağa yürek....”

Yaşar Kemal, *İnce Memed 1*, 6. baskı, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 2005 s.344)

«Tâ ki, vatanın **karanlık göğsünde** parlayan **bu iki yıldız** hakkında, bana onları canlandıracak bilgi versin diye..»

Y. Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim yayınları, 38. baskı, İstanbul, 2001 s.111

Paralel

Paralel (Fr. Parallèle; İng. Parallel): «İki şahıs veya iki nesne arasında benzerlik ve farkları ortaya çıkarmak amacıyla yapılan uzun bir karşılaştırmadır.» s. 178 .(11)

«İki konu (portreler veya karakterler) kendi aralarında birbirleriyle mukayese edildikleri zaman paralel adını alır. (...) Mukayesenin kendisi bizzat opozisyonların kaynağı olduklarından, paralel yapısı gereği mükemmel bir antitezdir. Konular arasındaki farklar doğal olarak zıtlıkları ortaya çıkarırlar.»

Örnek 1

Yakup Kadri gazeteci mesleğini Ahmet Kerim'in ağzından şöyle anlatır:

“ *Ona bu günlük gazetecilik mesleklerin en gücü, en bayağısı, en şerefsizi gibi geliyordu. Gerçi, aslında halkı eğlendirmekten veya kendisini halka beğendirmekten başka bir manası olmayan bu mesleğin, güzel ve asil tarafı yalnız sıkıntılarında ve tehlikelerinde idi. Fakat, yaz kış, her gece, bir sokağın belli bir yerinde, boyanarak, süslenerek ve tıpkı bir gazeteci gibi kendisini halka beğendirmek için bin türlü yalancı işveler yaparak saatlerce bir aşağı bir yukarı dolaşan bir kaldırım orospusunun hayatı da o kadar sıkıntıyla dolu ve o kadar tehlikelerle karşı karşıya değil midir? Siyasi gazete yazarı için dayak, kurşun, hapisane veya ip varsa bu zavallı kadın için de her an bir sarhoşun yumruğu, bir katilin bıçağı, bir frengilin mikrobi vardır ve bir gazeteci okuyucularının sayısını arttırmak yolunda bedenî ve fikrî ne kadar gayret harcarsa, beş olan müşterisini ona çıkarmak için çalışan bir fahişenin harcadığı gayret de hemen hemen aynı nisbette dir.*

Ahmet Kerim kendi kendine: "Günlük bir gazete yazarıyla bir kaldırım fahişesi arasındaki benzerlikler yalnız bundan ibaret değil" dedi. "Bunun da, onun da biricik sermayesi halkın budalalıdır. Amme efkârı (kamuoyu) bunların birinde hakikat ihtiyacını, ötekinde aşk ihtiyacını tatmin ettiğine

inanır. Halbuki fahişenin verdiği aşk ne derece samimi ise gazetecinin söylediği hakikat de o derece doğrudur.” (Y. Kadri Karaosmanoğlu, Hüküm Gecesi, 2.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul,1998) s.22-23

Örnek 2

<Emine> bilhassa babasıyla mukayese edince Tevfik’i çok aşağı görüyordu. İmam temizdi, muntazamdı, erken kalkardı, evde hemen hiç konuşmazdı. İbadet ve para kazanmak... Bütün zamanı, zekâsı bu iki işe vakfedilmişti.

Halbuki Tevfik?

Evvelâ pisti, sonra yattığı, çalıştığı zaman belli değildi. Sabahları yataktan kaldırmak için bacağından sürüklemek lâzımdı. Hele yatak çarşafklarını sigara külüne bulayıp yatakta sigara içişi, Emine’yi zıvanadan çıkarıyordu. [...] Bari işine becerikli olsa. Dükkân karmakarışık, mallar bayat, kibar müşteriler birer birer çekiliyor, ayak takımı her gün artıyor. Mütemadiyen veresiye veriyor ve müşteriler ay başında borç ödeyeceklerine, Tevfik’e dert yanıyorlardı. [...]

H. E. Adivar, *Sinekli Bakkal*, Yeniden düzenlenmiş, 2. baskı, Özgür Yayınları, İstanbul, 2000, s.16-17

Örnek 3

Cahit Sıtkı Tarancı’dan

«Görüyorum, Nihal, ikimiz aynı derecede hassas aynı fikirleri besleyen kardeşleriz. Ben, mutfak köşelerinde, yağlı ve kirli tel dolaplarda sürünen çatlak ve neredeyse kırılacak bir kâse, sen, tavana yakın bir rafta, ipek örtülerle rutubetten muhafaza edilen, etrafı gümüş kaplı, benden daha parlak, renkli ve resimli mini mini bir kâse.

Benim içime ne doldururlarsa çatlak yerimden sızıyor ve içimde bir şey kalmıyor. Halbuki senin içine sıcak çaylar, şekerli sütler, soğuk soğuk ayranlar konur ve sen, seni dudaklarına götüren bahtiyara onları tamamiyle içirir ve yaşamak lezzetini tattırırsın.» (Cahit Sıtkı Tarancı, *Evime ve Nihal’e Mektuplar*, hazırlayan İnci Enginün, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1989) s. 12,

Örnek 4

Despina kendi kendisine:

«-Ne iyi çocuk. Ne uslu akıllı delikanlı! Bizim küçük hanım pek talihli bir kız. Ama galiba bu delikanlı o kadar talihli bir adam değil. Çünkü

çocuk ağırbaşlı. Bir filozof. Bizim küçük Hanım ise pek hafif pek hoppa, pek çılgın bir zirzop.»

Ahmet Mithat Efendi; *Jöntürk;* 1. baskı. Beyaz Balina Yayınları.İstanbul, 2005 s. 108

Kiazm

Kiazm (Fr.chiasme; İng. chiasmus): Bir üslûp figürü çeşidir. Bu figür, iki kelimenin tekrar edilmesi ve tekrar edilirken bu kelimelerin cümledeki sıralarının değiştirilmesiyle ortaya çıkar. AB BA gibi

Bernard Pottier, Kiazm'ın kullanım amacının «*Bir nevi monotonluğu önlemek* » olduğunu söyler. (Le Langage) s. 56 (12)

Örnek 1

«Atın en soylusu yeşil gözlü olur. Yeşil gözlü at bulunmaz.» (s. 164)

A **B** **B'** **A`**
Yaşar Kemal, *Bin Boğalar Efsanesi;* 1. baskı, Cem Yayınları: İstanbul, 1971

Örnek 2

«*Horasanda bir ucumuz, bir ucumuz Türkmenistanda.*» (s.65)

Yaşar Kemal, *Bin Boğalar Efsanesi;* 1. baskı, Cem Yayınları, İstanbul, 1971

Oksimor

«Oksimor (Fr. oxymore; İng. oxymoron) antitez gibi bir opozisyon figürüdür, mantıklı bir çelişki üzerine kurulur.» s.53 (13)

Örnek 1

«Başka çocuklar o yaşta nasıl bayram salıncağı, kukla oyunu ile âşina iseler: Rabia da o kadar *cennet ve cehennem* denilen yerlerle âşina idi. »

(Halide Edip Adıvar, *Sinekli Bakkal,* yeniden düzenlenmiş 2. Basılış, İstanbul, Özgür Yayınları, 2000, s.24

Örnek 2

Mahbese girdimse yoruldum sanma
mahkûm oldumsa da vuruldum sanma
Çalkanır deryayım,duruldum sanma
Gönlümü coşturan aynı havadır.

Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Zindan Destanı* adlı şiirden)

Örnek 3

“O cehennem gibi vâdide bu cennet ne güzel!

En büyük şi'r tezâdın mıdır, ey Hüsn-i Ezel?
Sana bir mısra'-ı bercestedir etmiş ki sünûh:
Duyar amma varamaz yükselen ahengine rûh.
(**Mehmet Akif Ersoy**, Necid Çölllerinden Medine'ye)

Örnek 4

Ey Oğul, beysin
Bundan sonra öfke bize, uysallık sana.
Güceniklik bize, gönül almak sana
Suçlamak bize, katlanmak sana.
Acizlik bize, yanılğı bize, hoş görmek sana.
Geçimsizlikler, çatışmalar, anlaşmazlıklar bize, adalet sana.
Kötü söz, şom ağız, haksız yorum bize, bağışlama sana.
Ey oğul,
Bundan sonra bölmek bize, bütünlemek sana.
Üşengeçlik bize, uyarmak, gayretlendirmek, şekillendirmek sana
(...)

(**Şeyh Edebali'nin Osman Bey'e verdiği öğüt'ten**)

Örnek 5

Onlar niçin semâdâ, niçin ben çukurdayım?
Gülsün neden cihan bana ben yalnız ağlayayım?
(**Tevfik Fikret**, Promete adlı şiirden)

Örnek 6

Yalanmış dünyanın ötesi yalan
Felektir muradım elimden alan
Mısra sultan olsam istemem kalan
Dost ağlayıp düşman güldükten geri.
(**Karacaoğlan**)

Örnek 7

Sabah seherinde çıkıp salınma
Yavru şahin gibi bas kara gözlüm
Kaşın kalem olmuş lebin mürekkebe
Ak beyaz üstüne yaz kara gözlüm
(**Karacaoğlan**)

Örnek 8

«Önünde niyaza durulan **can alan can veren uzun** kılıçlar.»

Yaşar Kemal; *Bin Boğalar Efsanesi*; 1. Baskı Cem Yayınları:
İstanbul, 1971 s.65)

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1-Grand Larousse Encyclopédique; Librairie Larousse, Paris 1960

- 2- Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lûgatı*, cilt II; İstanbul, 1955
- 3- " "
- 4- Pierre Fontanier, *Figures du Discours*, Flammarion, Paris, 1968
- 5- B. Pottier, *Le Langage*, Centre d'Etudes et de Promotion de la Lecture, Paris, 1973
- 6- Hugue Blair, *Leçons de Rhétorique et de Belles-Lettres*, tome I, 3e édition, traduit par M. J. Quénot, Chez L.Hachette, Paris, 1845
- 7- " Henri Bénac, *Nouveau Vocabulaire de la Dissertation et des Etudes littéraires*, Paris, Librairie Hachette, 1972
- 8- **A. Sommer**; *Manuel du Style ou Préceptes et Exercices sur l'Art d'Ecrire et de Composer en Français*, 5e édition, revue et augmentée, Paris, Librairie Hachette et Cie, 1864
- 9- **G. Vapeaurau**; *Dictionnaire universel des littératures*; seconde éd. Paris, Librairie Hachette et Cie, 1884
- 10- **B. Lafaye**, **Supplément du Dictionnaire Des Synonymes** de la Langue Française, Librairie Hachette et Cie, Paris, 1903
- 11- F. J.; *Cours de littérature*; Tours, Alfred Mame & Fils, 1889
- 12- Bak 5 nolu kaynak
- 13- **Catherine Fromilhague**, *Les Figures du Style*, Editions Nathan, Paris, 1995